

لیلا شریف خطیبی^۲

چکیده:

رشد تولید ناخالص داخلی به عنوان یکی از شاخص‌های رشد و توسعه اقتصادی کشورها مطرح بوده است ولی با توجه به اینکه این شاخص، معیار مناسبی برای تعیین رفاه شهروندان نمی‌باشد، توجه اقتصاددانان به شاخص‌هایی معطوف شد که علاوه بر متغیرهای اقتصادی، متغیرهای اجتماعی و انسانی را نیز شامل شود.

یکی از بهترین این شاخص‌ها، شاخص توسعه انسانی است. این شاخص در واقع نوعی جدول تناسبی است که در آن، کشورهای جهان بر اساس فاکتورهایی از جمله امید به زندگی، نرخ باسوادی، آموزش، بهداشت، تغذیه و نیز درآمد سرانه واقعی، مورد مقایسه قرار می‌گیرند.

شاخص توسعه انسانی از شاخص‌های مهم توسعه یافتگی است و کاربردهای بسیاری در سطح ملی و بین‌المللی دارد. مهم‌ترین کاربرد این شاخص، شناسایی زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که به جهت سیاستگذاری، نیازمند حمایت و توجه بیشتری هستند و در نهایت فراهم نمودن تمهیدات لازم برای بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی کشور است.

مطالعات انجام شده وجود ظرفیت‌های بالقوه‌ای را در کشورهای اسلامی برای افزایش شاخص توسعه انسانی نشان می‌دهند که به واسطه رفع موانع موجود و اتخاذ سیاستگذاری‌های مناسب می‌توان گام‌های مؤثری در این زمینه برداشت.

گزارش اخیر شاخص توسعه انسانی، از بهبود این شاخص در سال‌های پس از انقلاب در ایران خبر می‌دهد به طوری که رتبه ایران در طی سی سال اخیر با ۲۶ پله صعود از ۱۱۰ به ۸۴ در سال جاری ارتقاء یافته است. با توجه به وجود ظرفیت‌ها و قابلیت‌های موجود در کشور و همچنین حضور نیروهای جوان و مستعد ایرانی، با برنامه‌ریزی و سیاستگذاری صحیح می‌توان شاهد ارتقاء این شاخص در سال‌های آتی و رسیدن به سطح توسعه یافتگی در کشورمان بود.

واژگان کلیدی: شاخص توسعه انسانی، امید به زندگی، پیشرفت آموزشی،

درآمد سرانه واقعی

۱- نشریه رهیافت - شماره ۲۲

۲- عضو مرکز تحقیقات بیوشیمی و بیوفیزیک دانشگاه تهران

مقدمه:

از زمانی که اقتصاددانان به بررسی مسئله توسعه کشورها پرداختند، رشد اقتصادی (رشد تولید ناخالص داخلی)^۱ به عنوان یکی از بهترین شاخص‌های رشد و توسعه اقتصادی کشورها مقبولیت عام یافت، ولی تجربه اغلب کشورها در طی چند دهه گذشته نشان داد که اگر چه رشد اقتصادی شرط لازم برای بهبود زندگی افراد جامعه است، ولی شرط کافی در این زمینه نمی‌باشد. دولت‌ها ممکن است منافع حاصل از رشد اقتصادی را صرف بهبود رفاه شهروندان نکنند، بلکه برای تقویت قدرت سیاسی خود، درآمد را صرف هزینه‌های دیگری نمایند. دولت‌ها ممکن است منابع تحصیل شده از رشد اقتصادی را صرف سرمایه‌گذاری‌های آینده نمایند؛ حتی اگر میانگین در آمد و مصرف جامعه هماهنگ هم باشد، با توجه به وجود شکاف درآمدی بین قشرهای مختلف جامعه، این امکان وجود دارد که آنان که وضع رفاهی بهتری دارند بخش اعظم منافع حاصل از رشد را به خود اختصاص دهند و سهم گروه‌های فقیر بسیار کمتر از گروه‌های دیگر افزایش یابد.

ناکافی بودن معیار درآمد سرانه و رشد اقتصادی در تعیین رفاه شهروندان موجب شد که برخی اقتصاددانان توجه خود را به شاخص‌هایی معطوف سازند که علاوه بر متغیرهای اقتصادی، دربرگیرنده متغیرهای اجتماعی و انسانی نیز باشد. یکی از مهم‌ترین این شاخص‌ها، شاخص توسعه انسانی (HDI)^۲ می‌باشد.

در بحث توسعه انسانی، انسان مبدأ توسعه معرفی می‌شود و نظریه‌های نوین رشد و توسعه به‌طور عمده متکی بر انسان است. به این معنا که سرمایه‌گذاری روی ابعاد جسمانی و فکری انسان‌ها را معتبرترین شرط حرکت به سمت توسعه بهینه اقتصادی می‌دانند. هدف اصلی توسعه انسانی، خدمت به انسان و بشریت است. پرورش قابلیت‌ها و توانایی‌ها، شکوفایی استعدادها، گسترش فرصت‌های اشتغال، افزایش درآمد و بهبود کیفیت زندگی انسان‌ها از اهداف نهایی توسعه انسانی می‌باشد.

شاخص توسعه انسانی، سنجش هر نوع پیشرفتی در رویدادهای انسانی است که در سال ۱۹۹۰ توسط Amartya Sen و اقتصاددان پاکستانی «محبوب الحق» مطرح گردید و با همکاری Gustav Ranis توسعه و گسترش یافت و از همان زمان توسعه برنامه توسعه سازمان ملل (UNDP)^۳ مورد استفاده قرار گرفته است. از آن پس انجمن هماهنگی آمار ملی^۴ فهرستی از کشورهای جهان را بر اساس میزان این شاخص منتشر می‌کند که در آن کشورها به ترتیب بالاترین تا پایین‌ترین رتبه در مقایسه با کشورهای دیگر مطرح می‌شوند. (۱)

شاخص توسعه انسانی، شاخص ترکیبی خلاصه شده‌ای است که میزان دستیابی کشورها را به سه جنبه اساسی توسعه انسانی اندازه‌گیری می‌کند، این سه جزء اساسی عبارتست از:

- ۱- طول عمر^۵ که با شاخص نرخ امید به زندگی در بدو تولد اندازه‌گیری می‌شود.
 - ۲- دسترسی به دانش و اطلاعات مورد نیاز (پیشرفت آموزشی)^۶ که با شاخص ترکیبی میزان باسوادی بزرگسالان^۷ (بر اساس دو سوم ارزش کل) و درصد ثبت نام ناخالص در دوره‌های آموزشی ابتدایی، راهنمایی، متوسطه و عالی^۸ (بر اساس یک سوم ارزش کل) محاسبه می‌شود.
 - ۳- میزان سطح رفاه و بهره‌مندی از سطح زندگی مناسب که با شاخص درآمد سرانه واقعی^۹ تعدیل شده بر اساس برابری قدرت خرید اندازه‌گیری می‌شود.
- هر یک از شاخص‌ها با فرمول‌های ویژه‌ای محاسبه می‌شوند و مقدار آنها برای هر کشور، رتبه آن کشور را در توسعه انسانی مشخص می‌نماید. (۳ و ۲)

United Nations Development Program

- 1- Gross Domestic Product (GDP)
- 2- Human Development Index (HDI)
- 3- United Nations Development Program
- 4- National Statistical Coordination Board
- 5- Life Expectancy
- 6- Educational Attainments
- 7- Index for functional literacy
- 8- Index for combined elementary and secondary net enrolment rate
- 9- Real per capita income

قیمت‌های جهانی آن کالاها ضرب شده و پس از انجام تعدیلات لازم تولید ناخالص ملی و درآمد سرانه آنان محاسبه می‌گردد. (۵۴).

شاخص توسعه انسانی تعدیل شده بر حسب نابرابری‌های مرتبط با جنسیت:

توسعه مبتنی بر (GDI)^{۱۰} از آنجا که شاخص توسعه انسانی (HDI) شاخص کلی است و بیانگر وضعیت انسانی کشورها نیست، این حقیقت را پنهان می‌دارد که گروه‌های مختلف داخل کشور در سطوح بسیار متفاوتی از توسعه انسانی قرار دارند، بنابراین شاخص‌های دیگری برای گروه‌های جمعیتی در کشورها ایجاد شده است. از آنجایی که در هر کشور سرمایه انسانی به عنوان یکی از عوامل مؤثر در توسعه نقش به سزایی ایفا می‌کند، زنان نیز به عنوان نیمی از جمعیت هر کشور به طور معمول سهم قابل توجهی در توسعه دارند. توسعه پایدار در صورتی محقق می‌شود که مشارکت تمامی افراد اعم از زن و مرد در آن لحاظ شود (۶). گزارش‌های موجود نشان می‌دهد که تفاوت بین مردان و زنان یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های ارزش کلی شاخص توسعه انسانی هر کشور است. این شاخص (GDI) مقادیری بین صفر و یک را داراست و افزایش برابری زنان و مردان در یک کشور، مقدار این شاخص را افزایش می‌دهد. (۷)

10- GDPpc: GDP pr capita at ppp in USD
11- Purchasing power parity (PPP)
12- Gender –related development index

مقدار Enrol میزان ثبت نام ناخالص در تمام مقاطع تحصیلی در کشور یا استان مورد نظر می‌باشد. مقادیر $Enrol_{max}$ - $Enrol_{min}$ مقادیر استاندارد هستند که به وسیله UNDP مورد استفاده قرار می‌گیرند، به طور معمول مقادیر حداکثر و حداقل این پارامتر صد و صفر در نظر گرفته می‌شود.

I_3 شاخص درآمد واقعی سرانه تعدیل شده بر اساس برابری قدرت خرید

$$I_3 = \frac{\log(GDP_{PC}) - \log_{(100)}}{\log_{(40000)} - \log_{(100)}}$$

مقدار GDP_{PC} میزان درآمد واقعی سرانه تعدیل شده بر اساس برابری قدرت خرید در کشور یا استان مورد نظر می‌باشد، مقادیر ۱۰۰ و ۴۰۰۰۰ نیز مقادیر استاندارد هستند که به وسیله UNDP مورد استفاده قرار می‌گیرند. شاخص درآمد سرانه از تقسیم درآمد ملی یک کشور (تولید ناخالص داخلی) بر جمعیت آن به دست می‌آید. از آنجا که شاخص درآمد سرانه از قیمت‌های محلی کشورها محاسبه می‌گردد و به طور معمول سطح قیمت محصولات و خدمات در کشورهای مختلف جهان یکسان نیست، از شاخص برابری قدرت خرید (PPP)^{۱۱} استفاده می‌گردد. در این روش، مقدار تولید کالاهای مختلف در هر کشور در

محاسبه آماری شاخص توسعه انسانی:

شاخص توسعه انسانی با استفاده از روش‌های آماری و ترکیب پارامترهای مطرح شده به روش زیر محاسبه می‌شود:

$$HDI = \frac{I_1 + I_2 + I_3}{3}$$

I_1 طول عمر

بر اساس امید به زندگی در بدو تولد محاسبه می‌شود و به تعداد سال‌های متوسطی که یک انسان امید به زنده ماندن از زمان تولدش را دارد، اشاره می‌نماید.

$$I_1 = \frac{H - H_{min}}{H_{max} - H_{min}}$$

مقدار H طول عمر متوسط کشور یا استان مورد نظر می‌باشد، مقادیر H_{max} - H_{min} استاندارد هستند که به وسیله UNDP مورد استفاده قرار می‌گیرند، به طور معمول مقادیر حداکثر و حداقل این پارامتر ۸۵ و ۲۵ سال در نظر گرفته می‌شود.

$$I_2 = 2/3(E_1) + 1/3(E_2)$$

I_2 پیشرفت آموزشی

E_1 شاخص نرخ باسوادی بزرگسالان است و مقدار آن از رابطه زیر محاسبه می‌گردد:

$$E_1 = \frac{Lit - Lit_{min}}{Lit_{max} - Lit_{min}}$$

مقدار Lit میزان باسوادی بزرگسالان در کشور یا استان مورد نظر می‌باشد.

مقادیر Lit_{max} - Lit_{min} مقادیر استاندارد هستند که به وسیله UNDP مورد استفاده قرار می‌گیرند، به طور معمول مقادیر حداکثر و حداقل این پارامتر صد و صفر در نظر گرفته می‌شود.

E_2 شاخص نرخ ترکیبی ثبت نام ناخالص در تمام مقاطع تحصیلی است و مقدار آن از رابطه زیر محاسبه می‌گردد:

$$E_2 = \frac{Enrol - Enrol_{min}}{Enrol_{max} - Enrol_{min}}$$

شاخص توسعه انسانی تعدیل شده بر حسب توزیع درآمد

شاخص کلی توسعه انسانی، درآمد ملی را منعکس می‌کند، اما در بسیاری از کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه، توزیع درآمد نامتعادل است. اگر چه انتظار می‌رود که کشورهای با درآمد سرانه بالاتر، از شاخص توسعه انسانی بالاتری برخوردار باشند ولی لزوماً چنین نیست. مقایسه‌های بین کشوری نشان می‌دهد که بسیاری از کشورها با درآمد سرانه بالاتر، در سطح پایینی از شاخص توسعه انسانی قرار دارند و بالعکس در برخی از کشورها رتبه شاخص توسعه انسانی از رتبه درآمد سرانه آنها بالاتر است.

در واقع، مقایسه رتبه شاخص توسعه انسانی و رتبه درآمد سرانه کشورها نشان می‌دهد که تا چه حد ثروت و درآمد کل کشور، صرف بهبود کیفیت زندگی شهروندان شده است. پایین تر بودن شاخص توسعه انسانی در مقایسه با درآمد سرانه کشور نشان می‌دهد که متغیرهای توسعه انسانی (آموزش، بهداشت، رفاه و تأمین اجتماعی) متناسب با رشد و درآمد کشور توسعه نمی‌یابند و لذا کیفیت زندگی شهروندان متناسب با رشد و درآمد کشور توسعه نمی‌یابد.

بنابراین، تعدیل شاخص توسعه انسانی بر حسب توزیع درآمد، امتیاز همه کشورها را کاهش می‌دهد، اما اثر آن در مورد برخی کشورها بیشتر است. این شاخص مقادیری بین صفر و یک را نشان می‌دهد و هر قدر توزیع عادلانه‌تر باشد، مقدار این شاخص به یک نزدیک‌تر است.

موارد استفاده از شاخص توسعه انسانی

شاخص توسعه انسانی (HDI) از جمله شاخص‌های مهم توسعه اقتصادی یا سطح توسعه یافتگی یک کشور است و امروزه کاربردهای بسیاری در سطح ملی و بین‌المللی یافته است. شاخص توسعه انسانی به معنای رتبه‌بندی کشورها از نظر پیشرفت‌های توسعه انسانی و متوسط آسودگی‌های زندگی است. کشورهایی که در رده‌های بالای شاخص توسعه انسانی قرار دارند، کشورهای توسعه یافته و کشورهایی که در رده‌های پایین شاخص توسعه انسانی قرار دارند، کشورهای توسعه نیافته و عقب‌افتاده‌تری از نظر پیشرفت‌های جهانی هستند.

کشورها با کمک این شاخص، وضعیت خود را با دیگر کشورها مقایسه می‌کنند. بهترین مورد استفاده از شاخص توسعه انسانی، برانگیختن

گفتگویی سازنده در باب سیاست کمک دهی به کشورهای نیازمند می‌باشد. شاخص توسعه انسانی یکی از نمودارها و منابعی است که توسعه اقتصادی در کشورها و نحوه آن را نشان می‌دهد. تأکید این شاخص به جای استفاده از درآمد سرانه به جنبه‌های وسیع‌تر توسعه معطوف گردیده است و این شاخص ضمن اینکه معیاری برای اندازه‌گیری رفاه شهروندان است، اثر سیاست‌های اقتصادی بر کیفیت زندگی شهروندان را مورد سنجش و بررسی قرار می‌دهد. تحلیل اجزای شاخص توسعه انسانی زمینه‌هایی را شناسایی می‌کند که به لحاظ سیاست‌گذاری نیازمند توجه بیشتری هستند. این شاخص برای سیاست‌گذاری در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی از جمله فراهم سازی زمینه‌های مناسب برای شناسایی، هدایت و حمایت از استعدادها و خلاقیت‌های انسانی، سازماندهی و هماهنگی نهادها و دستگاه‌های مختلف، اجرای برنامه‌های تأمین اجتماعی با محور قرار دادن توسعه، بیمه‌های اجتماعی و حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر، فراهم سازی تمهیدات لازم برای توانمندی افراد یا بهبود وضعیت اقتصادی مورد استفاده قرار می‌گیرد. (۷)

توسعه انسانی در کشورهای اسلامی

اغلب کشورهای اسلامی در رده‌های متوسط و پایین طبقه‌بندی شاخص توسعه انسانی قرار دارند و به‌طور معمول در بیشتر کشورهای اسلامی شاخص توسعه انسانی بسیار پایین‌تر از سرانه تولید ناخالص ملی است در حالی که بعضی از کشورهای غیراسلامی با درآمد مشابه در رتبه بالاتری قرار دارند. پایین بودن شاخص توسعه انسانی نسبت به درآمد سرانه در کشورهای اسلامی، نشان می‌دهد که این کشورها از درآمد خود برای بهبود شرایط زندگی مردم استفاده نکرده‌اند. این تفاوت‌ها وجود ظرفیت‌های بالقوه قابل توجهی را برای افزایش جایگاه شاخص‌های توسعه انسانی در کشورهای اسلامی آشکار می‌کند. گزارش‌های موجود نشان می‌دهند که عمده‌ترین موانعی که در جهت پیشرفت این شاخص در کشورهای اسلامی وجود دارد، شامل درآمد زیاد و فاصله طبقاتی، مالکیت زمین و گسترده فقر، وضعیت بحرانی زنان و عقب ماندگی آموزشی در زمینه‌های علمی و فنی می‌باشد. (۸ و ۷) فقر درآمد کشورهای در حال توسعه نیز از جمله موارد مهمی است که در گزارش توسعه انسانی مورد توجه قرار گرفته است و در این میان شاخص فقر انسانی (HPI)¹⁴ از اهمیت زیادی برخوردار است. در این شاخص، فقر سلامت به نسبتی از افراد جامعه که امید به زندگی بیش از ۴۰ سال ندارند، اشاره می‌نماید. فقر آموزشی با نسبت افراد بی‌سواد بالغ در جامعه ارتباط دارد و فقر استانداردهای زندگی به تعداد افرادی که از دسترسی به منابع آب سالم محرومند و کودکان زیر ۵ ساله که دچار فقر غذایی و کمبود وزن هستند اشاره دارد. (۱۳)

موقعیت جغرافیایی مسلمانان
در کشورهای اسلامی در جهان

بالای ۱۵ سال در کشور در سال ۵۶ کمتر از ۴۷ درصد بوده است که این رقم نیز طی سال‌های پس از انقلاب با افزایش قابل توجه مواجه شد و به بیش از ۸۲/۴ درصد جمعیت ایران در حال حاضر رسیده است. (۱۰ و ۹)

سرانه تولید ناخالص داخلی ایران نیز بر اساس شاخص برابری قدرت خرید در سال ۵۶ حدود ۲۹۷۰ دلار بوده است که به ۷۹۶۸ دلار در سال گذشته میلادی رسیده است. ایران همچنین از نظر سرانه تولید ناخالص داخلی رتبه ۷۱ را بین ۱۷۷ کشور دارد. این گزارش شاخص تولید ناخالص داخلی ایران را در سال جاری ۰/۷۳۱ اعلام کرده است. (۱۰ و ۹)

به گزارش این سازمان، ایران طی سال‌های پس از انقلاب با ۱۸/۸ درصد رشد در شاخص توسعه انسانی به عنوان شانزدهمین کشور دنیا در سرعت توسعه‌یافتگی بین ۱۷۷ کشور شناخته شد.

شاخص امید به زندگی مردم ایران پس از انقلاب ۱۳ سال بیشتر شده است، بر اساس گزارش توسعه انسانی سازمان ملل، امید به زندگی در ایران در سال ۵۶ کمتر از ۵۷ سال بوده است که این رقم طی سال‌های پس از انقلاب بیش از ۱۳ سال افزایش یافت و به ۷۰/۲ سال رسیده است. سازمان ملل امید به زندگی در مردان ایرانی را ۶۸/۷ سال و در زنان ۷۱/۸ سال گزارش کرده است و ایران از لحاظ شاخص امید به زندگی بین ۱۵۷ کشور رتبه ۸۵ را دارد. (۱۰ و ۹) طی سی سال گذشته نرخ باسوادی از ۴۷ درصد به ۸۲ درصد افزایش یافته است، بر اساس گزارش توسعه انسانی، نرخ باسوادی افراد

تازه‌ترین گزارش توسعه انسانی سال ۲۰۰۸-۲۰۰۷ سازمان ملل که به طور رسمی منتشر شده است، از بهبود شاخص توسعه انسانی شامل افزایش رتبه امید به زندگی، افزایش تولید سرانه، بهبود رشد، کاهش فقر، کاهش نرخ رشد جمعیت، افزایش نرخ باسوادی، عدم تغییر واردات و رشد صادرات در ایران خبر داده است.

بر اساس جدیدترین گزارش توسعه انسانی سازمان ملل، شاخص توسعه انسانی ایران که در سال ۱۹۷۵ میلادی ۰/۵۷۱ از یک بوده است، طی ۳۰ سال اخیر با رشد ۱۸/۸ درصد مواجه شده و به مقدار ۰/۷۵۹ از یک رسیده است.

بنابراین گزارش، جمهوری اسلامی ایران از نظر شاخص توسعه انسانی طی سال‌های پس از انقلاب با ۲۶ پله صعود مواجه شده و از رتبه ۱۱۰ در سال ۱۹۷۹ به ۸۴ در سال جاری میلادی ارتقا پیدا کرده است. (۱۰ و ۹)

13- <http://hdrstats.undp.org/countries/country-fact-sheets>

14- Human Poverty Index (HPI)

اثرات جنگ بر روی کشورهای همسایه و بازتاب آن در HDI:

از جمله مواردی که بر شاخص توسعه انسانی تأثیر گذار است، جنگ و ناامنی در منطقه می باشد. کشورهایی که در مناطق بحران زده قرار دارند حتی اگر خود دچار بحران نباشند به علت نگرانی از سرایت ناامنی و بی ثباتی به داخل خاک خود، ناگزیر از پرداخت هزینه هایی برای حفظ آمادگی نظامی خود می شوند و از سوی دیگر میزان سرمایه گذاری خارجی در چنین کشورهایی کاهش می یابد و شبکه های دادوستد کالا با مشکل مواجه می شوند، این رخدادها دارای تأثیرات مستقیم در شاخص توسعه انسانی هستند.

نتیجه گیری

گزارش های سازمان ملل در سال های پس از انقلاب نمایانگر صعود و ترقی چشمگیر کشورمان در رتبه بندی شاخص توسعه انسانی می باشد. این افزایش نمایانگر سیاست های مؤثر و مناسب دولت در استفاده از ثروت و درآمد کل جهت افزایش سطح رفاه و توسعه اجتماعی، فرهنگی و انسانی جامعه است. با توجه به این که کشورمان در سال های پس از انقلاب درگیر جنگ تحمیلی با کشور عراق بوده و حتی تا سالیان متمادی پس از جنگ نیز درگیر بازسازی و ترمیم خسارات وارده بوده است، صعود و ترقی کشور علی رغم تمام این مشکلات، وجوداراده ملی و قابلیت های بسیاری را در کشور نشان می دهد. پیشرفت های علمی ایران در سال های اخیر زمینه مناسبی را برای پیشرفت تکنولوژی و صنعت و به تبع آن افزایش سطح رفاه جامعه فراهم کرده است. موضوع دیگری که در این زمینه اهمیت بسیاری دارد بحث تعدیل این شاخص بر اساس برابری جنسی است. خوشبختانه در سال های اخیر حضور زنان در صحنه های مختلف اجتماع و فعالیت های متعدد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شان سبب گشته که کشور از شاخص مطلوبی در این زمینه برخوردار باشد، در حالی که در اغلب کشورهای اسلامی این مسئله خود یکی از موانع اصلی پیشرفت شاخص توسعه انسانی می باشد. متأسفانه استان های مرزی در جنگ تحمیلی آسیب و خسارات بالایی را متحمل شده اند و با توجه به این که شاخص توسعه در سطح ملی محاسبه می گردد، محرومیت این مناطق تأثیر نامطلوبی بر میزان این شاخص خواهد داشت. بنابراین مسؤولین باید توجه بیشتری به بحث محرومیت زدایی در این مناطق داشته باشند. با توجه به قابلیت ها و ظرفیت های موجود در کشور و همچنین حضور نیروهای جوان و مستعد می توان شاهد افزایش چشمگیر این شاخص در سال های آتی و رسیدن به حد توسعه یافتگی باشیم.

از طرف دیگر با توجه به اهمیت بحث اخلاق و انسانیت و همچنین امنیت اجتماعی در توسعه انسانی، به نظر می رسد وارد نمودن فاکتور چهارمی که دربرگیرنده اخلاق و انسانیت باشد در محاسبه شاخص توسعه انسانی الزامی باشد. این فاکتور چهارم به لحاظ آماری یا محاسباتی می تواند شامل مواردی از جمله میزان وقوع جرم و جنایت در جامعه، میزان استعمال مواد مخدر و مشروبات الکلی، میزان امنیت اجتماعی و انسانی، میزان تشکیل خانواده و همچنین پایبندی به مسائل اخلاقی و انسانی در جامعه باشد. با مطالعه جامع و کاملی در این زمینه می توان فرمولی برای محاسبه سهم هر یک از این عوامل در پارامتر اخلاق و انسانیت به دست آورد.

با توجه به شرایط مناسب اخلاقی و انسانی در اغلب کشورهای اسلامی و از جمله کشورمان، وارد نمودن این فاکتور جدید در محاسبه شاخص توسعه انسانی می تواند رتبه کشورهای اسلامی را در رتبه بندی جهانی افزایش دهد. □

منابع :

- ۱- فرجادی، غلامعلی، تحلیلی بر شاخص توسعه انسانی ایران و سایر کشورها، رستاک، آذر ۱۳۸۶
- 2-Anand, s. sen. A. Human Development Index: Methodology and Measurement. Human Development Report office Occasional Paper. 12. UNDP, New York, 1992
- 3- Desai, M. Human development: concepts and measurement. Eur. Econ. Rev. 35 (2,3), 350 - 357 1991.
- ۴- متوسلی، محمود، توسعه اقتصادی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) ۱۳۸۲
- ۵- آزاد (ارمکی) غلامرضا، اقتصاد شناسی توسعه نیافتگی، موسسه انتشاراتی و فرهنگی وثقی ۱۳۷۸
- ۶- حسینی لرگانی سیده مریم، زنان و توسعه، خبرنامه آموزش عالی (مجله الکترونیکی آموزش عالی) اردیبهشت ۱۳۸۶
- ۷- منتظری، محسن، شاخص های توسعه انسانی، ماهنامه صنعت خودرو، ۹۰، آبان ۱۳۸۴
- ۸- خلیلی تیرتاشی، نصراله، توسعه انسانی از دیدگاه اسلام، معرفت، ۱۰۷ و ۲۸۰۱
- 9- UNDP , 1979 Human Development Report Oxford University Press. New York
- 10- UNDP, 2007 / 2008. Humand Development Report. Oxford university press New York